

TISZTA NŐK JELES FÉRFIAK

Tiszta nők jeles férfiak
annak aki hozzátok beszél
jobban kellene az eddiginél
megbecsülés kedves szavak
erre több okotok van mint régen
ha kérdezitek megmondom miért
költöttem verset végig legalább negyven éven
szerelemről és közügyekről
ebben akkor még én is örömet leltem
ma már csak ti örülhettek neki
szerelmi lírám a ti kedveteket keresi
ti meg cserébe kényeztessetek engem

lehet hogy bottal bicegek
lehet hogy küzdök az elismerésért
amely fáradság már akkor elkísért
amikor még voltam félig gyerek
mégis a legjobbak közé vetődöm
én is épp elég jó vagyok magamnak
ezért a törpék gyűlölnék velük nem törődöm
a kiválóak annál inkább becsülnek
dicsóktól dicséret annyira jó
hogy másért nem is érdemes élni
semmire sem akarom elcserélni
ha a vége is dicsérni való

te Világ tudom hogyan jutalmazol
visszaveszed amit kezded adott
mindenki csupaszon hagy téged ott
szégyelld magad ha szégyenbe hozol
testemet lelkemet és ez nem kevés
ezerszer is kockára tettem érted

most már öreg vagyok tőled jön a kóklerkedés
és kinevetsz ha ezért haragszom
csak ne vess rajtunk még egy darabig
hamar eljön a Harag Napja
amit elvettél tőlünk ő kapja
téged megéget máglyán pedig

bárcsak a lelkem jó úton haladna
sokszor e világban élőket
boldoggá tettem férfiakat nőket
bárcsak sokáig így maradna
ha a test szerelmét dicsérem az a lelket sérti
azt mondja hazudok örült vagyok
az igaz szerelmet el nem múlnak érti
annyira jó amennyire tartós
„te is hagyd ha elhagy a változó szerelem
az örök szerelemnek hódolj
az a vágy amely egyiket másikkal pótol
nem friss hal nem jó élelem”

kiválasztottam egy szép színű képet
és ó jaj milyen sokat szemléltem
és hozzá milyen sokszor beszéltem
már nem szól hozzám már nem látok benne szépet
csodálatos bája benne már nem lakó
hová lett nem tudom néma a képmás
rózsa lilium színe most börtönfakó
elvesztette illatát ragyogását
benned én képmásom fogoly vagyok
eressz el engedd hogy szétváljunk
majd ismét örömmel egymásra találjunk
ha beléd visszajuthatok

A kései nagy versek egyike. Ha életrajzi ténynek tekintjük, hogy íráskor Walther legalább negyvenéves pályára tekinthetett vissza, akkor az 1220-as évek végére datálhatjuk. Sok rejtély, semmi homály. Különös ambivalencia a költészethez és azon belül a saját költői munkássághoz való viszonyban. Walther, nem kevés cinizmussal, úgy próbál kedvet csinálni ver-

seihez, hogy nyíltan bevallja mindjárt az elején: már nem leli örömét bennük. Régebbi szerelmi költészetét, amelyben sok az erotika, úgy tagadja meg, hogy közben büszke is rá. Testi állapotának és társadalmi esélyeinek romlását önérzetesen vagy inkább sértett méltósággal teszi a helyére, nem úgy, mint a *Szólt egy tudós öreg* kezdetű költeményben, amelyből már a közvetlen halálfélelem szól.

Az utolsó strófa képmás-motívumának több lehetséges értelmezése van. Walther gondolhatott egy régi szerelmére, aki vele együtt megöregedett, és elveszítette szépségét. (Egy szép nőre a mai németben is azt mondják, hogy „bildschön”.) Gondolhatott a Világ vagy a Szerelem allegóriájára, öszsze is olvashatta a kettőt. És eszébe juthatott olyasféle neoplatonikus elképzelés is, amilyen hatszáz évvel később az idős Goethét foglalkoztatta a *Faust* legvégének írásakor: az emberről a halál után leszakadnak, letisztulnak a személyiségvonások, amelyek „képmássá” teszik, illetve az élet során foglyul ejtik önmaga képmásában, és megmarad a szintiszta célhordozó, amelyet léleknek is nevezhetünk. Aztán, ha ezt az értelmezést fogadjuk el, a feltámadáskor visszajut a beszélő Én az elhagyott képmásba.

A vers első két strófáját Rába György lefordította, a többi három strófa eddig tudtommal nem volt magyarra fordítva. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az 1961-es kötet szerkesztője, Keresztury Dezső ahhoz a – Karl Lachmann által képviselt és utóbb Carl von Kraus által meggyőzően cáfolt – felfogáshoz igazodott, amely az első kettő és az utolsó három strófát két különálló versnek tekintette.

megbecsülés kedves szavak, „ere und minneclicher gruo”: az egyik a fellépti díj, amelyet a költő a férfiaktól vár el, a másik a szerelmi vágy viszonzása a nők részéről. Az öregedő Walther tudja, hogy az utóbbira nem sok esélye van.

szerelemről és közügyekről, „von minnen und als iemen sol”, azaz ’szerelemről és hogy kinek-kinek miként kell’. A lírai költeményekről és az egystrófás Spruchokról van szó.

szerelmi lírám, „min Minnesang”: meghagyhattam volna az eredeti kifejezést, de a versbeszédben túlságosan irodalmi műszónak érződik.

bot: vita zajlik róla, vajon vándorbotra, zarándokbotra, koldusbotra vagy az öregség jelére és kellékére gondolt-e Walther. A zarándoklat kivételével az összes motívum társítható a vershez.

Harag Napja, „jamertac”: feltűnő a párhuzam a Walther-kortárs Celanói Tamás közismert himnuszával.

nem friss hal, „niht visch unz an den grat”, azaz ’nem a gerincéig hal’. A régi német nyelvben élő szólás volt.

börtönfakó, „karker var”: Walther szóalkotása, amely nagy erőt ad a következő sorok fogság-metaforájának.

Ó JAJ AZ ÖSSZES ÉVEM HOVA TÚNT

Ó jaj az összes évem hova tűnt hova lett?
ez a valóság vagy csak álmodtam az életet?
amiről azt hittem hogy van az tényleg valami?
közben elaludtam és nem tudom megmondani
most már ébren vagyok és szokatlan nekem
ami régen ismerős volt mint a tenyerem
nép és ország amelytől fiatalon megválva
most olyan idegen mintha ki volna találva
a régi játszótársak mind öreg és mogorva
a rét felszántva és az erdő letarolva
ha nem folyna a folyó úgy mint valaha rég
azt hinném nálam szomorúbb nem volt senki se még
akit ismertem közletről már vissza sem köszön
a világ csupa szívtelenség együtt és külön
ha visszagondolok egy-egy örömteli napra
úgy oszlik el mint evező csapása tengeri habra
minden időkre jaj

ó jaj a fiatalokat nézni is siralom
azelőtt a szívükben élt még a vigalom
most mindenki csupa gond baj miért is élnek így?
bárhová nézsek a világban senki se víg
az ének és a tánc a gondok közt szétoszolt
keresztény földön sosem akadt még ennyi hamvába holt
látjátok otromba fejdísz visel az úrinő
a lovag bugris ruhát hord bár rangja előkelő
Rómából érkeztek hozzánk szigorú dokumentek
marad velünk a gyász örömeink füstbe mentek

ez búsít szép életünknek hamar vége úgy vélem
a nevetésemet zokogásra cserélem
még az ég madarát is panaszunk szomorítja meg
hát akkor csoda-e ha magam is csüggedek?
de mit ér a gonosz düh amelyet a balga szít?
aki itt örömet nyer ottani örömet elveszít
minden időkre jaj

ó jaj édes dolgaink mérgezetek egészen
látom a keserű epét amint úszik a mézben
kívül szép a világ fehér zöld piros a lét
de belül fekete és mint a halál sötét
akit ő félrevezetett keressen menedéket
kevés könnyű vezeklés megválthat súlyos vétket
ez legyen lovagok előttetek nemes cél
fénylik sisakotok tartós kemény a páncél
mindőtök pajzsa erős és megszentelt a kardja
bár csatlakozhatnék ha Isten úgy akarja
én szegény nagy jutalmat nyernék a győzelemmel
nekem a nagyurak aranya zsákmánya nem kell
lelkem az üdv örök koronáját áhítja
lándzsájával egy zsoldos egyszer már méltó volt e díjra
bárcsak a tengeren szent útra vinne hajóraj
azt énekelném hogy „ujjé” soha többet azt hogy „ó jaj”

Walther egyik legtöbbször idézett és elemzett, emblematikus költeménye. Felfogható szereplíráként, de a reflexiós szintek gazdagsága ez esetben is igen sok életet visz a kereszties lovagok közé kíváncszó öregember alakjába. Ugyanakkor tekinthető vallomásnak is, amelyet különösen megrendítővé tesz a szubjektum kiszolgáltatottsága a változékonyságnak és a mulandóságnak. Értelmezhetjük „az élet álom” toposz nagy költői kapacitással történő továbbfejlesztésének, és tekinthetjük olyan – mesékből és legendákból ismert – fikciónak, amely szerint valaki évtizedes (esetleg évszázados) álomból fölébredve elcsodálkozik, mennyire megváltozott a világ. Én egy harmadik értelmezést tartok valószínűnek: azt, hogy egy idős férfi, aki érzi halála közeledtét, hirtelen rádöbben, hogy úgy töltötte egész életét, mintha átaludta volna, és közben túlélte önmagát. Ennek döbbenete érződik a vers erőteljes képeiben és fordulataiban, és ez óvja meg az ak-

tuális mozzanatok is, a pápai átkot és a készülődő újabb keresztes hadjáratot a propaganda jellegtől.

A költemény több okból is egyedülálló Walther egész életművében. Verselését és nyelvezetét tekintve markánsan különbözik a többi nagy lírai költeménytől, a késeiektől is. Megkülönbözteti a többi verstől a képszerű asszociációk áradó gazdagsága, és a depresszív hangulat is elüt Walther máskor inkább pökhendi rosszkedvétől vagy keserűségétől.

Figyelmet érdemel az indulatszó mint az egyes strófák és az egész vers keretezése, valamint a slusszpoén, amely egyszerre visszavonja és felmutatja a panaszkiáltást. Önmagában véve bravúr a versforma. A cezúrával tagolt, páros rímű giga-verssorok az ismeretlen szerző által írt *Nibelung-éneke* és az úgynevezett Kürenbergi költő verseire jellemzők. Olyasféle archaizáló hatásuk van, mint amikor Weöres Sándor utánozza a száz évvel korábbi Arany Jánost: egy kicsit parodizálja és nagymértékben életre kelti. Mindenképpen érzékelteti monumentalitását.

Itt jegyzem meg, hogy a régebbi magyar Walther-fordításoknak nem válik előnyére a túlzott szabályosság. Nyugatos műfordítóknál gyakran megfigyelhető, hogy egy-egy elvont metrikai séma pontos követését erőltetik, gyakran az értelem rovására is. A középfelnémet vers – ez a vers is – tele van szabálytalanságokkal, más szóval: a metrika változékony és rugalmas. A jelen verset mindvégig szabályos nibelungizált alexandrinusokkal visszaadni célnak semmiképpen sem szerencsés.

Az *Elégiának* is nevezett költemény átültetésére három kiváló magyar költő vállalkozott a múlt században. Áprily Lajos változatában az elveszített szülőföld motívuma érződik erősnek, Szabó Lőrincet leginkább a borongás mögött rejlő ismeretelméleti problémák érdeklik. Radnóti Miklóst ez az egy versátültetése is a legkiválóbb magyar Walther-fordítók közé lépteti. Nála Walther költeménye mintha a *Nem tudhatom...* szülőhaza-képét vetítené előre, a gyermekkori dédelgető, meghitt mozzanatok iránti vágyakozással. Az ő változatából annak panasza is kihallatszik, hogy a költő éveinek eltűnése nemcsak az öregedésből adódhat.

Áprily változatában így hangzik az első négy sor: „Én Istenem, sok évem vajon hová loholt? / Éltem vagy életem csak álom csalása volt? / Amit valóra vettem, mind csak csalóka fény? / Ó, jaj nekem, hogy úgy van, s csupán aludtam én.” Szabó Lőrinc az első négy sort így szólaltatja meg: „Jaj, hova tűntek az éveim, életem? / Valóság volt vagy álom, ami történt velem? / Amit igaznak hittem, nem is létezett? / Úgy látszik, hogy álmodtam, s nem tudtam, mit teszek.” Radnóti Miklós pedig így: „Ó jaj, hogy

eltűnt minden, hogy hullt le, évre év! / Éltem valóban én, vagy álmodtam itt elébb? / Amit valónak hittem, nem volt talán sehól? / Mély álom ringatott el, csak nem tudom, mikor.”

nép és ország, „liute unde lant”: alliteráló, állandósult fordulat, a szűkebb pátriát jelenti.

fiatalon, „von kinde”: a „kint” szó nemcsak gyereket jelenthet, mint a mai német „Kind”, hanem fiatal felnőttet is. Gottfried von Strassburg a „kint” szóval jeleníti meg a hadjáratot indító Riwalint, Tristan apját.

folyó: izgalmas, eredeti ötlet, hogy Walther számára éppen a folyó(víz), Hérakleitosz óta a gyors változás szimbóluma, az egyetlen ablak, amely a maradandóságra nyílik.

evező csapása: a kéziratban „flac” olvasható. Ez jelenthet zászlót, esetleg hálót is. A szöveghely így zavarosnak érződik, továbbá szótörténeti és szemléleti nehézségeket okoz. Minthogy az f betű hasonlít a középkori hosszú f-re (ezt ma kerek s-sel írjuk át), Karl Lachmann már az 1827-es kiadásban javasolta a „flac” helyett a „slac” ’ütés, csapás’ olvasását, ezt pedig a legtöbb kutató ma is elfogadja. Így a kép valóban kitisztul: az evező-csapás nyoma rögtön eltűnik a tenger felszínén.

bugris ruha: „dörpellige wat”: a „dörpel” parasztot jelent, de itt nem parasztgúnyáról, hanem ízléstelen, megbotránkozató öltözékről van szó.

szigorú dokumentek, „unsenfte brieve”: IX. Gergely pápa egy-egy 1227-es bullája a német fejedelmekhez és a papsághoz. Ezekben adta hírül, hogy átkokkal sújtja II. Frigyes császárt az újabb keresztes hadjárat halogatása miatt.

itt öröm (...) ottani öröm: az evilág és a túlvilág örömei.

epe (...) méz: antik eredetű toposz. Az viszont Walther ötlete, hogy a régi toposzt a személyes örömök és gondok helyett a világra vonatkoztatja.

belül fekete: elképzelhetőnek tartom, hogy ebből a képből fejlődött ki a Walther költészetét ismerő Babits Mihály *Fekete ország* című verse.

ő, „si”: a nőalakként megszemélyesített világ. A beszélő innentől a képzeletbeli keresztes lovagokat szólítja meg.

könnyű vezeklés: különös fordulat. A többi keresztes versében Walther nem vezeklésnek, hanem cselekvésnek, egy kitűzött cél megvalósításának tekint a keresztes harcot. Másrészt a lovagoknak mégiscsak az életük forog kockán, és az még egy életunt ember szemében sem lehet „swache buoze”.

súlyos vétek: számos gonosztevő, lovag és közrendű egyaránt, menekült a büntetés elől a keresztes hadjáratba. Ugyanakkor a tengeri utazás metaforának is tekinthető, ez esetben a túlsó part a túlvilágot jelenti.

győzelem, „sigenünft”: furcsa és ritka szó. Egészen pontosan ’eljävendő / majdani győzelem’.

egy zsoldos: az a római katona, aki lándzsájával átdöfte Krisztus oldalát, és így véget vetett szenvedéseinek. Nem ezért tisztelték szentként, hanem azért, mert a csodajelek láttán megtért, és vértanú lett. A középkori legendák szerint Longinusnak hívták. Egy másik lehetséges értelmezés szerint arról van szó, hogy már egy közönséges zsoldos is kiharcolhatja az üdvösséget a lándzsájával, nemcsak a lovagok a kardjukkal. Ez azonban egy ilyen nagy vers lezárásához nem elég nagyszabású gondolat.

SZÓLT EGY TUDÓS ÖREG

Szólt egy tudós öreg
álom és üveg
olyan mint a szél
ami a tartósságot illeti
lombok füvek
mind amitől vidámak szivek
(most hogy már nem sokáig él
aki beszél
magában ezt hányja-veti)
virágszirom lepergő
piros mező sárguló erdő
madárdal hamar ér szomorú véget
az édes hársak
az enyészetben társak
te Világ rosszul áll a homlok-éked

ostoba hit
a világ örömeit
túlságosan becsülni
mert rossz vége lesz
abba kell hagyni amit
eddig műveltem itt

meg fogom keserülni
lelkemnek üdvöt nem szerez
 lelkemben rettegő törekvés
 helyénvaló a vezeklés
 én beteg ember a szörnyű haláltól szorongok
 hogy meggyötör
 ha majd a haldoklóra tör
 piros arcomat sápasztják halálközeli gondok

egy emberi lény
akiben csak bűnre van igény
hogyan térne jobb belátásra?
mitől volnék bizakodó?
miért élne bennem remény?
mióta szememre hull a fény
hogy a világ dolgaiban lássa
mitől más a rossz mint a jó
 azt teszem ami bolondok szokása
 puszta kézzel nyúlok parázsba
 üvöltésemben ördög ujjongását hallom
 ezért sok aggodalmam
 egyetlen bizodalمام
 Jézus segít könnyen meghalnom

Krisztus te szent
erőd engem a bajból kiment?
sokan akadnak
akiket példád vezetett
bár a szívemben volna bent
a hit amely téged követend
olyan gondolataim fakadnak
mintha kisdéd volnék hozzád engedett
 vak voltam bár láttak a szemek
 jó dolgokhoz voltam gyerek
 rossz voltomat titkoltam ameddig addig
 tisztíts meg bár nem érdemeltem
 mielőtt bűnöktől fekete lelkem
 a halottak völgyében elhanyaglik

Az időskori nagy remeklések egyike. A mulandóság melankóliája és a szűkölő halálfélelem játékos formát ölt, amely erős formai fegyellemmel társul. Ezt a verset még annyira sem tudom szereplírának tekinteni, mint az *Elégiát*. Ellenkezőleg, éppen a közvetlen személyesség miatt érzem megrendítőnek: a máskor agresszív és magabiztos Walther ezúttal megtört embernek mutatkozik, de esendőségében is koncentrált versbeszédet hoz létre.

A verset előzőleg Berczeli Anzelm Károly fordította. Az ő változata finom érzékkel domborítja ki az eredetiben is meglevő manierista jellegzetességeket. Ízelítő gyanánt az első nyolc sor: „Vallotta rég / egy mester, hogy a kép, / mit fest az álom, / mint szellő, semmivé lesz. / A lomb s a rét, / mely szemnek szinte szép, / én úgy találok, / elmúlik, s bája véges.”

tudós, „meister”: a latin „magister” szóra megy vissza, és annak eredeti jelentését őrzi, mint a „mester” a régi magyar nyelvben.

homlok-ék, „gebende”: a megszemélyesített Világ mint előkelő nőalak fejdísz visel. Walther számos versben, így az *Elégiában* is kifogásolja a női fejdíszviselést. A Világ csak az első strófában van megszemélyesítve, a továbbiakban kis kezdőbetűvel írom.

kisded: utalás a hegyi beszédre, amelyben Jézus megáldja a kisdedeket, Máté 19. 14

halottak völgye: valószínűleg a Jozafát-völgy, Jóel 3. 12, ahol a próféta szerint a halottak várják, hogy Isten ítélkezzék fölöttük.

SOK DICSÉRET BEN RÉSZESÜL AZ A FÉRFI

„Sok dicséretben részesül az a férfi
aki nyújtja nekem szolgálatát
szeretném annak tanácsát kérni
és kegyelmét aki a szívekbe lát
jó lenne ha én a férfi szívébe látnék
attól félek hamis benne a szándék
bárcsak tudnám igazán mit akar
mindenemet neki adnám hamar”

„hogy is van ez? én értem pontosan
az ő szavát ő meg az enyémet nem

bánatomat titkolom gondosan
vidámnak látszom szünetlen
más férfi odábbállna tőle
én maradok bár nincs örömöm belőle
de akármennyi búbánat nyomasszon
nem haragszom rá csak fájdalmamat panaszlom”

Fiatalkori szereplíra, egy nő és egy férfi párbeszéde, vagy inkább: süketek párbeszéde. A nő azt panaszolja, hogy nem képes felmérni a férfi szándékait, emez viszont arról kesereg, hogy a nő nem érti, mit akar tőle, miközben a vers elsősorban arról szól, hogy kibeszéli-kidalolja azt a búbánatot, amelyet állítólag titkol. Emiatt érződik a versben egy kis komikum és a hagyományos Minnesangon túlmutató szomorúság.

Korábbi magyar fordításáról nem tudok.

aki a szívekbe lát: Istenről van szó.

SZÉTOSZTOK MINDENT MIELŐTT ELMEGYEK

Szétosztok mindent mielőtt elmegyek
az összes ingóságomat
hogy rajta össze ne vesszetek
most következék egy külön rovat
minden balszerencsém adom azoknak
akik irigykednek és acsarognak
és boldogtalanságomat ráadásul
bánatomat amelytől fájnak a szívzugok
kapják csak meg a hazugok
ostobaságomat ellenben
azok akik csálnak a szerelemben
a nők pedig kínzó vágyamat míg lelkük el nem fásul

Epés, cinikus, ugyanakkor mélyen fájdalmas vers, töredék egy hosszabb költeményből. Az első sornak létezik olyan értelmezése is, amely szerint egy kereszties lovag beszél, aki a Szentföldre indul. Valószínűbb azonban, hogy maga Walther szólal meg, amint a halálra készül, és, mint később Villon, végrendelkezik.

A kéziratokban fennmaradt további három, hasonló formában írt strófa. Ezek – a fenti pengeélességű sorokkal ellentétben – inkább csak a hagyományos Minnesang közhelyeit ismételtető nyavalygások. Esetükben a kutatók – Lachmanntól Krauson át Schweikléig – példás egyetértésben cáfolják Walther szerzőségét, így tehát nyugodt lélekkel mellőzöm őket.

A vers korábbi fordítása Keresztury Dezső nevéhez fűződik.

SAJÁT SZÍNE EGY NŐNEK

Saját színe egy nőnek természetes
fehérítő pirosító nem éri
nincs festve nincs bebokharázva
személye dicséretes
bár őt nem érdekli ha más dicséri
ha jót hallok róla engem hoz lázba
szőke konttyal díszlik a feje
templomba sok cseléd megy vele
látszik nyakszirtjén a fürt fekete
fejdíszét gyorsan vegye le

Szatirikus vers első strófája. Folytatása nem maradt fenn, vagy el sem készült. Korábbi magyar fordításáról nem tudok.

bebokharázva, „gebuggeramet”: a Bokhara városnévből képzett ige perfect alakja. Bokharai szépítőszere vagy kelmére utal.

nyakszirtjén a fürt fekete: ez lehet a hölgy igazi hajszíne. A szőke konty bizonyára póthaj. Walther a cselédek közt lépkedve, hátulról figyel az úrnőt. Innen látja azt is, hogy a fejdísz („daz gebende”, esetleg maga a konty) nem áll jól neki.

MÁRTON LÁSZLÓ fordításai